

Анна МАЛЕВСКА-ШАЛИГІН
ЧИ ПОСТСОЦІАЛІЗМ?
СУЧАСНІ СЕЛЯНСЬКІ УЯВЛЕННЯ
ПРО ВЛАДУ І ДЕРЖАВУ

на прикладі досліджень на півдні Польщі

Anna MALEWSKA-SZALYGIN. Postsocialism, Isn't It? On Contemporary Rural Notions About Power and State (After Examples Got While Studies in Southern Poland).

Проблеми трансформації устрою, що відбуваються в Польщі після 1989 р., можна розглядати в різних площинах: політичній, економічній, суспільній, а також культурній. Етнологічні опрацювання концентруються, зазвичай, на останньому аспекті. Культурного виміру польського досвіду трансформації стосуються як праці польських етнологів та соціологів (Буховські, Кохановіч, Мароди, Рихард, Станішкіс, Штомпка, Свіда-Зіемба, Валіцкі, Внук-Ліпінські та інші), так і публікації, друквані на Заході (серед них – Дунн, Гольц, Кубік, Нагенгаст, Шнайдер, Ведел). Варто виділити також друквані видання Інституту ім. Макса Планка в Галле. Зосереджені в цій установі дослідники, такі як Кріс Ганн, Керолайн Хемфрі, Френсіс Пайн чи Кетрін Вердерай, описуючи проблеми, пов'язані із процесом трансформації не тільки у Польщі, використовують поняття *постсоціалізм*.

Постсоціалізм, на думку Кріса Ганна, є поняттям, яким можна послуговуватися так довго, як довго ідеали, ідеології, практики соціалізму сприймаються як такі, що становлять значущий пункт віднесення для розуміння стану сучасної людини (Постсоціалізм, 2002, с. І, переклад автора).

Поняття *постсоціалізм* описується в суспільних науках як свого роду мітка, що позначає дослідницьке поле – об'єднує дослідників, зацікавлених проблемами колишнього Східного Блоку. У цьому контексті – це дуже широка категорія, котра робить можливим розміщення на єдиній

дослідницькій площині поляків, українців, а також якутів, евенків та багато інших народів та народностей.

Термін *постсоціалізм* має також інший вимір. Для західних дослідників, а також для західного медіального дискурсу він є різновидом діагнозу, який у скороченому і дуже спрощеному вигляді узагальнює актуальну ситуацію країн колишнього СРСР та країн-сателітів. У цьому значенні він є констатацією символічного характеру, що має сильно стигматизуючий потенціал. Це слово передає у сконденсованому вигляді цілий пакет західних переконань “орієнталізуючих” людей із-за Залізної Завіси. Процес орієнталізації Едвард Саїд пояснює як комплекс дистинктивних практик, через котрі Захід структурує Схід політично, мілітарно, ідеологічно, науково і мистецьки. Це є також спосіб мислення, що базується на онтологічному та епістемологічному розрізненні між Орієнтом та Окцидентом (Саїд 1978, с. 2, переклад автора). Марія Тодорова терміном *орієнталізація* охоплює також Балкани (Тодорова 1997). Міхал Буховські розширює ще більше обсяг значення цього поняття, зауважуючи, що в західному дискурсі орієнталізуючий підхід застосовується до Сходу в дуже широкому вимірі, включаючи і той із-за Залізної Завіси (Буховські 2006). Приймаючи такі погляди, стверджуємо, що термін *постсоціалізм* може бути інструментом орієнталізації, а також і певної негативної стереотипізації – стигматизації мешканців Східного Блоку.

При спробі проведення досліджень, званих по-англійськи *Anthropology at Home*, тобто дослідницьких робіт, які автор здійснює у власній країні, визначення суспільства постсоціалістичного чи ментальності посткомуністичної швидко виявляються занадто спрощеними, поверхневими, а також такими, які мало що з'ясовують. Дослідження – особливо якщо йдеться проо ґрунтовні якісні дослідження – відразу покажуть, що для розуміння сучасної суспільно-культурної реальності не достатньо звернутися до досвіду з часів соціалізму. Цей досвід пояснює сучасні практики та переконання тільки частково. Якщо метою є глибша інтерпретація, якщо шукаємо відповідь на запитання, чому є саме так, а не інакше, необхідна більш розгорнута історична перспектива.

Формуючи тезу про глибше закорінення сучасних явищ у минулому, маю намір оперти її на аргументи, отримані із польових досліджень, котрі проводилися в 1999-2005 рр. на півдні Польщі, точніше – в околицях Нового Таргу, в регіоні, що лежить біля підніжжя Татрів – найвищого гірського хребта в польській частині Карпат.

Проект досліджень стосувався “народних” уявлень про владу та державу. Обстеження були проведені з використанням етнографічних методів, тобто в умовах культурної приязні, за участю реальних інформаторів – саме так, як цей вид досліджень окреслює Майкл Герцфельд (2001). Дослідницька група з Інституту етнології і культурної антропології Варшавського університету складалася з керівника проекту, авторки тексту та докторантів і студентів. Розмови проводилися на торговищі в повітовому місті, у сільських будинках та на обійстях, під магазином, а, часом, у дорозі. Обширні міркування, які дисциплінувалися лише дослідницькими вказівками, дозволяли співрозмовникам самостійно конструювати розповідь, вибирати використовувані визначення, порівняння і приклади. Діалоги і багатоголосні базарні дебати відбувалися довкола таких понять про політику, які розпалюють медіальний дискурс, а саме: держава, влада, громадянин, народ, політичні партії, вільні вибори, демократія, свобода. Доповнювали дискурс розмови про виборчі преференції, особливо емоціональні перед президентськими виборами у 2000 р., парламентарними у 2001 р. та парламентарними і президентськими у вересні 2005 р. Розмови записувалися на диктофон та переписувалися на комп’ютері. Записи були основою для подальшої інтерпретації, а також “підтверджуючими матеріалами” тез і суджень, результатів цієї інтерпретації.

Висновки із проведених польових досліджень змусили мене відмовитися від таких визначень, як посткомуністична чи постсоціалістична ментальність (або *homo sovieticus* Зинов’єва), та запропонувати поняття – ментальність постселянська¹ або посттрадиційна, тобто зрозуміла в категоріях селянської традиційної культури. Прикметник *постселянська* резюмує переконання в тому, що

досліджувані мною міркування про державу чи владу тільки невеликою мірою були сформовані в часи соціалізму. Матрицею, що становить їх фундамент, є народна культура.

Культура давнього села поставала як контекст для особливої перспективи бачення світу, яку американський антрополог Роберт Редфілд (1956) називав селянською ментальністю, а польський дослідник Людвік Стомма окреслював як специфічний вид мислення “народного типу”, виворочений унаслідок “ізоляції свідомості” (Стомма 1986). Її основний вирізняльний елемент – поділ уявлень на ті, що стосуються свого *orbis interior*, і ті, котрі пояснюють *orbis exterior* та будять недовіру до нього. У традиційній народній культурі переконання про зовнішній світ були сконструйовані через проекцію досвіду в мікромасштабі села на макровідносини.

У випадку сучасних сільських уявлень про владу і державу Натрапляємо на схожий спосіб формування висновків *per analogiam*. У матеріалах із польових досліджень на Підгалю виразно видно тенденцію до розширення на масштаб держави відносин влади, винесених із досвіду в сільському господарстві. Теза про те, що уявлення про владу і державу не були сформовані лише в часи соціалізму, а є значно старшими і коренями сягають традиційної народної культури, має своє історичне підґрунтя. Мешканці сіл століттями перебували в рамках специфічного контексту, яким є сільське господарство. Управління роботою в господарстві, відносини між працівниками та господарем, принципи винагороджування за роботу – увесь цей досвід багатьох поколінь став основою для сучасних уявлень про владу.

Однак слід звернутися до Кліффорда Гіртца, який у своєму відомому нарисі про поточні знання писав, що самий досвід не вчить нічому. Тільки досвід, інтерпретований у певних категоріях, постачає певні знання (Гіртц 1983). В описуваному випадку досвід роботи у сільському господарстві, інтерпретований у категоріях народної культури, постачає знання про те, як виглядають відносини у масштабі держави.

Презентацію матеріалів польових досліджень в околицях Нового Таргу можна розпочати від прослідкування конотацій поняття *держава*. У нотоваргських розмовах значення цього слова було залежне від контексту – часом, слово *держава*

¹Термін *postpeasant society* вжив Кліффорд Гіртц у статті у 1961 (Geertz 1961).

означало апарат влади – часом територію разом із національною спільнотою таправлячими нею людьми влади. Держава була також фундаментальною категорією поділу світу. Як казали наші співрозмовники, “світ на держави є поділений, і так було, і є, і буде!”. Поділ на держави вважався фундаментом світового ладу: “Якби держав не було, то був би один “байзель”, – зазначали співрозмовники.

Накресливши значення держави у масштабі світу, варто перейти до локальних пояснень – чим є держава. Найчастіше застосовуваним способом наближення цього терміна було порівняння з господарством. Висловлювання здебільшого розпочиналися зі слів: “У державі то так, як у господарстві”. Це порівняння, яке нерідко використовували співрозмовники, було фундаментом локальних пояснень та натхненням для дослідників, які поволі відкривали істотність цього порівняння для інтерпретації польових матеріалів.

Від порівняння держави з господарством співрозмовники плавно переходили до нарікань на процес приватизації, що триває в Польщі від 1990 р. Банкрутство державних підприємств, виникнення приватних підприємств на базі польського та іноземного капіталу, експлуатація явної інфраструктури, частково використовуваної, частково руйнованої – усе це новотаргські співрозмовники оцінювали дуже негативно. Їхні розповіді, повні емоцій, виявлених через прокляття та підвищення голосу, використанням сарказму та в’їдливої іронії можна узагальнити до часто повторюваного речення: “Вони розпродають Польщу!”. Особливе обурення викликало банкрутство взуттєвого комбінату “Подгале”², на якому працювало близько 10 тис. осіб, серед яких були не тільки наші співрозмовники, а й більшість підгалянських родин. Викрикуючи свою злість та обурення, наводили аргументи: “Як вони могли це продати?! То не було їхнє! То було всього народу! Із нашої праці ця фабрика виникла!”.

Обурення, яке викликав процес приватизації, важко зрозуміти на ґрунті теорії неоліберального капіталізму, що становить офіційне обґрунтуван-

ня господарських змін, які відбувалися у Польщі. Така емоційна реакція стає зрозумілою тільки тоді, коли на весь процес подивитися із селянської перспективи. Праці, що стосуються прав власності та їх спадкування у сільському господарстві на зламі XIX і XX ст. (наприклад, Добровольський, Томас і Знанецькі), дозволяють узагальнити, що за усіх відмінностей це був вид власності, окреслюваний як “суспільна власність” або родова (Polish Peasant 1958). У такому розумінні господарство – насамперед земля, але також нерухомість та інвентар – є власністю родини, хоча формально належить господареві, який керує городиною. Навіть якщо за правом успадкування господарство переходить конкретній особі, то у праві звичаєвому воно вважається власністю цілої родини. Більше того, воно є власністю цілого ланцюжка поколінь даного роду. Господар, котрий добре управляє маєтком, збільшує його, докуповуючи землі, розбудовуючи будинок чи господарські споруди, збагачує цілу родину, своїх дітей та онуків. Господар, котрий розтринькує маєток, випродує землю – збіднює родину та майбутні покоління, знищуючи доробок батьків, дідів та прадідів. Такого господаря на Підгалю називають “скапаньцем” (Добровольські 1966, с. 208).

Якщо дивитися на процес приватизації не через підтверджуючі її господарські концепції, а через селянські уявлення про права власності, якщо розширити у масштабі держави засади, які діють у сільському господарстві, обурення стає повністю зрозумілим. Дивлячись з селянської перспективи влада як поганий господар, марнотрат, “скапанець”, продає добро, яке належить народові, а точніше – яке створене народом. Підтвердженням такого інтерпретаційного ходу нехай будуть локальні розповіді, в яких неодноразово виникали формулювання типу: народ у державі – то як родина у домі; держава – то є таке господарство цілого народу. Очевидно, можна шукати у цих формулюваннях вплив соціалістичної пропаганди, однак я, не применшуючи тиску такої пропаганди, схильна міркувати, що описаний підхід має значно старше коріння, а часи соціалізму тільки підсилили таке бачення проблеми.

Перенесення на масштаб держави відносин, знаних із господарства, пояснює багато інших претензій та нарікань на процес трансформації.

²Взуттєва фабрика у Новому Таргу була збудована у 1955 р. У 1962 р. її розбудували і назвали Комбінатом шкіряного промислу “Подгале”.

Новотаргські співрозмовники часто говорили про те, що тепер у Польщі немає справедливості, уточнюючи, що йдеться про відсутність справедливості, пов'язаної із оплатою праці, яку виконують тепер та виконували раніше, котра є основою для нарахування пенсій. Неоліберальна господарська теорія обчислює винагороду за працю, виходячи із попиту, змінної ціни на продукт та багатьох інших чинників, серед яких немає місця моральним категоріям, таким як чесність чи справедливість. Звідси обурення та нарікання на відсутність справедливості, котрі можна визнати за прояв посткомуністичної чи постсоціалістичної ментальності. Посткомунізм полягав би в цьому випадку у посиленні до узагальнюваної соціалістичною пропагандою категорії суспільної справедливості. Однак, я вважаю, що часова перспектива, яка міститься у понятті *постсоціалізм*, є занадто коротка. Флоріан Знанецькі наближує значення категорії *справедливість* у народній культурі, описуючи спосіб винайму робітників для допомоги в господарстві (Polish Peasant 1958). Прийнятий до роботи працівник повинен був виконувати свою роботу якомога краще, тобто сумлінно; господар, котрий його прийняв до праці, повинен справедливо її винагороджувати, тобто так, щоб працівник міг із того, що отримує, утримувати цілу родину. Як повчає описаний Знанецькім приклад, справедлива винагорода – це така, котра дозволяє утримати цілу родину. Якщо подивитися із цієї перспективи на економічну ситуацію багатьох новотаргських родин у період трансформації, виразно бачимо, що за заробітну платню, яку можна було отримати у приватної особи, не вдавалося прогодувати родину, тому, слідуючи описаному вище способу міркування, така винагорода була справедливою, що підтверджує загальну думку: “тепер немає у Польщі справедливості!”.

Також часто у розмовах з 1999-2001 рр. нарікали на те, що “вони повинні забезпечити роботою”, тоді як багато робітників фізичної праці не могли знайти роботу в країні та були вимушені шукати її за кордоном. Очікування, що держава забезпечить працевлаштування робітникам, виглядає спадщиною соціалізму, часу, коли фабрики і підприємства, а ширше взагалі засоби виробництва належали державі, котра була найбільшим працедавцем. Однак якщо придивитися

до традиційних відносин у традиційному сільському господарстві, концепція, що господар розподіляє роботу так, щоб кожен мав виконати якесь завдання, є абсолютно очевидною. Повертаючись знову до порівняння держави з господарством, слід зауважити, що обов'язки державної влади, котрі виникають із цієї аналогії, є подібними до обов'язків господаря – влада, як добрий господар, повинна так керувати роботою громадян, щоб усі мали роботу, працювали із користю для країни та не мусили шукати роботу за кордоном, що резюмується як господарська поразка влади.

Опис центральної владичерез категорію господаря країни часто був забарвлений наріканням на те, що “немає тепер у Польщі господаря! То ходження манівцями! Немає господаря, який би добре покерував!”. Такі коментарі, що з'являються практично у кожній новотаргській розмові, підтверджують тезу про те, що малоосвічені мешканці села концептуалізують державну владу через призму народного взірця доброго господаря. Із цього факту виникають різноманітні наслідки, такі як негативне сприйняття колективної влади та схвалення автократичної влади. Неодноразово в розмовах йшлося про польських парламентаріїв. Емоційні, наповнені вульгарними епітетами висловлювання вихоплювали їх приватність, непотизм, прагнення тільки до власної користі та багато інших вад, таких як п'янство та розпушта. Часто ці нарікання закінчувалися повними злості пропозиціями розпуску цілого парламенту за допомогою вишуканих методів, що можна визнати за явну ознаку неприхильності до виборчої та колективної влади.

В одній із розповідей ми натрапили на слід, який пояснював такий настрій у категоріях народної культури. Старший селянин, коментуючи господарську ситуацію в Польщі у 2000 р., сказав: “Вони господарюють так, я знаю... ну, як господар залишив на господарстві наймитів. То наймити усе продають, прокляті, так і вони продають Польщу доценту!”. Ця розповідь нагадує про те, що з перспективи селянського господарства його справжнім керівником є господар, котрий звичаєвим правом (а часто також встановленим) наділений владою, наслідує цю функцію від предків. Тут немає місця ані виборності, ані колективності. Влада, що походить із вибору та є ще й колективною, є субститутотом справжньої

влади. Коли немає справжнього господаря в державі, народ приречений на владу наймитів, як у селянських категоріях описується парламентська влада.

У новотаргських розмовах видно, що найбільшою проблемою демократичної влади є її слабкість, пов'язана з багатоособовим прийняттям рішень та розмивання відповідальності. Тому, описуючи ідеал доброї влади, новотаргські співрозмовники підкреслювали, що це повинна бути сильна влада і рішуча, тверда рука, що керує народом, який цьому контексті часто порівнювався зі стадом овець, у той час як влада зіставлялася із пастухом, тобто по-гуральськи "бацою". Траплялися також порівняння народу з дітьми, а державної влади з батьком. Опис суспільства через образи овець або дітей є далеким від освітньої концепції суспільної умови, яка опирається на ліберальних принципах, що кожна людина є суб'єктом, котрий повинен мати змогу приймати рішення про спільні справи за посередництвом своїх представників. Господарська модель мислення про владу здається далекою від концепції Яна Якуба Руссо та інших мислителів Просвітництва, що творили ідейні підвалини представницької демократії в Європі.

Невідповідність цих двох способів бачення підкреслюють зразки доброгo власника, які представляли новотаргські співрозмовники. Це був парад історичних постатей, які асоціювалися із сильною владою, зосередженою в одних руках, та забезпечували добробут підданам. Часто згадувався австро-угорський цісар Франц Йосиф, подібно як Юзеф Пілсудський, котрого вважають за творця та організатора польської держави після періоду окупації, а також Едвард Герек, перший секретар комуністичної партії у 1970-их рр. – часи його "панування" співрозмовники вважають як час виняткового добробуту на селі. Виринали також постаті більш неоднозначні, такі як Адольф Гітлер чи Августо Піночет, втілюючи ідею влади безкомпромісної, такої, що встановлює та утримує порядок.

Категорія ладу, що забезпечить для селянина стабільність та безпеку, була дуже важливою для новотаргських інформаторів. Сильній владі, яка забезпечить безпеку, були схильні вибачити навіть жорстокість. Навпаки, усіяке безладдя, яке асоціюється із революцією, війною, послабленням

влади, будило тривогу, що легко зрозуміти, якщо подивитися на це питання із селянської точки зору – для того, щоб сільське господарство приносило дохід, необхідна політично-суспільно-господарська стабільність.

Перераховуючи локально функціонуючі зразки доброгo власника, на першому місці слід би було розмістити Папу Івана Павла II, званого співрозмовниками Святим Отцем. Його особу вважали за найближчу до ідеалу володаря. У розмовах підкреслювалося, що його папське призначення не походило із людського вибору. Співрозмовники були свідомі того, що вибір Папи проводить конклав, але вважали, що у випадку з Іваном Павлом II це була дана Богом згода, попереджена знаками³. Важко у XXI ст. стверджувати, що мешканці села очікують Божого обранця, влади зі санкцією сакральною, однак висловлювання, такі як: "ще не об'явився такий, що це все охопив сильною рукою, так на 100%", наштотують на думку, що добра влада, особливо в очах старших людей, не походить із вибору, але повинна об'явитися.

Продовжуючи розмови про ідеал, котрий втілював Іван Павло II, співрозмовники підкреслювали, що разом із саном Папи Каролеві Войтилі була дана така велика сила, що він міг впливати на світову політику: "Він перевернув берлінську стіну, повалив комунізм та з'єднав Європу". Такі великі політичні досягнення, на думку співрозмовників, були можливі тільки завдяки трансцендентальній підтримці. Івана Павла II згадують як неперевершений зразок доброгo володаря також тому, що він втілював євангелічний ідеал влади як служби⁴. Про концепція влади як служіння часто згадували в Розмовах, протиставляючи її

³Знак, про який йдеться, був даний вибраним, тобто мешканцям Подхаля, під час коронації фігури Матінки Божої Людзьмерської у 1963 р. Під час процесії її фігура перехилилася і з руки Матері Божої випав скіпетр, котрий підхопив тоді єпископ Кароль Войтила, наступний Папа Іван Павло II. Цю подію новотаргські співрозмовники інтерпретували як Божий знак, котрий призначив Кароля Войтилу на найвищий церковний сан.

⁴"Ви знаєте, що князі народів панують над ними, а вельможі гнітять їх. Не так має бути між вами. Але як хтось хотів би у вас бути великий, нехай буде вам слуга. І хто б хотів у вас бути перший, нехай стане вам за раба. Так само Син Чоловічий прийшов не для того, щоб йому служили, але послужити" (Мт 20, 25-28).

пихатості сучасних політиків, їх прагненням властивої користі та ігноруванням спільного добра.

Наведені вище локальні новотаргські приклади доброго господаря відображають сприйняття такого роду влади, яку за Максом Вебером можна назвати традиційною (ймовірно, поєднаною з харизматичною), а за Мішелем Фуко – пасторальною і патріархальною.

Наведення прикладу Івана Павла II могло би свідчити про те, що в образі світу новотаргських співрозмовників влада асоціюється зі сферою добра. Проте це не так, новотаргські інформатори сферу реальної влади і політики часто вважали за диявольську, наприклад, коротко резюмуючи нашу розмову реченням: “Чи Пані знає, хто тепер керує?! Диявол керує!”. Постаць папи втілювала небесний ідеал, земна реальність влади вважалася його антиподом.

Розмірковування про реальну владу (1999-2005 рр.) підкреслювали, передусім, її відчуженість. Як відомо, відчуженість породжує амбівалентну реакцію: з одного боку містить елемент захоплення, з другого – загрози – *fascinosum* і *tremendum* (Бенедиктовіч 2000). Подгалянські уявлення про політиків також сконструйовані на ґрунті побоювань та захоплення. Влада в очах співрозмовників є ворожою до простих, фізично працюючих людей, на що добре вказує речення: “Вони там сидять в тому сеймі щоденно, сидять і думають, як би когось дістати. Ну і завжди того селянина, робітника дістають! Себе ж не дістануть!”. Так не зовсім елегантно коментують роботу парламентарів та польську фіскальну політику.

Спостереження ворожості влади провокувало роздуми на тему причин такого стану речей. Відповідь на фундаментальне питання, чому є так погано, набирала символічного вигляду звинувачення політиків у тому, що вони є чужими, сторонніми для польського народу. Чужі, але при цьому їх не відрізниш, а окрім того – за ходом локальних уявлень – жиди. Безперервне повторювання, що “тепер самі жидки у владі сидять” або коротко – “жиди керують Польщею”, є символічним виявом переконання про те, що влада є чужою. Слово “жиди”, використане у контексті політики, не стосувалося побожних жидів, що давніше мешкали в Новому Таргу і околицях, яких багато співрозмовників пам’ятало із часів дитин-

ства. Не стосувалося воно теж ані прихильників юдаїзму, ані громадян Ізраїлю. Поняття *жид* у контексті розмов про владу було, на мою думку, символічним підкресленням того, що йдеться про чужинців.

Цю чужість часом описувалося словом *пани*, яке теж функціонує як символ несвого. На думку новотаргських інформаторів, польський народ ділиться принципово на дві фундаментальні категорії: ми і вони, тобто “ті, що роблять” і “ті, що не мусять робити”. Цей локально функціонуючий поділ веде до описаного в історично-соціологічних публікаціях поділу суспільства на “пани” і “хами” або “хлопи” – “пани”. Сьогодні в новотаргському плебейському дискурсі історична категорія “пани” має позитивне забарвлення: ніколи не чула, щоб співрозмовники називали себе словом “хлопи” і, звісно, аж ніяк не терміном “хами”. Самі про себе, часом, говорили “селяни”, а найчастіше – “прості, бідні люди” або “ті, що роблять” – від слова “робота”, що означає фізичну працю. Наскільки категорія “ми” була досить прозора, настільки категорія “вони” (пани, жиди) була невиразна і розмита, оскільки про “них” не багато відомо.

Термін “пани” фігурував досить часто, коли інформатори представляли своє уявлення про життя людей влади. Тоді говорили: “Вони собі там по-панськи живуть, вночі попивають собі в казино, обкручують панянок, а оркестри грають їм під готелем”. Ця розповідь, як і багато інших, описує захоплюючу сторону влади – багатство і приємності, котрі наші співрозмовники з нею пов’язували. Таке життя оцінювали як миле, але не моральне. Чесним, на їх погляд, є життя людини, що важко працює фізично, життя політиків є неетичне.

Розмірковування про те, чим займаються політики, привело нас, дослідників, до відкриття, що слово “політика” має зовсім інше локальне значення, ніж у громадському дискурсі. У засобах масової інформації зазвичай цей термін використовують для опису процесу визначення і досягнення цілей або для опису певної сфери дискурсу, як у висловах: політичні дебати, розмови про політику і таке інше. Тим часом для новотаргських інформаторів це слово означало заняття людей влади. Вважали, що політика – це вид роботи, а швидше – не-роботи політиків. Говорилося: “Це не є така

нормальна робота, швидше таке заняття”. Часом, з’являлися інші локальні пояснення: “Політика – то є таке пусте розмовляння” або “Політика – то такі дурниці для тих, що не мусять працювати”. Усі ці розмови підкреслювали, що політика є діяльністю, яку важко назвати роботою з цілим етосом, пов’язаним із цим поняттям у селянській культурі. Це заняття є прибутковим, забезпечує утримання, і навіть багатство, проте не тим шляхом, не у той спосіб, який вважається хоч і легким, але не моральним. Ці уявлення виразніше проявляються у використовуваних інформаторами порівняннях політики з азартом та проституцією. Неодноразово можна було почути, що “політика – то проститутка”. Проституція сприймається у селі як спосіб збагачення без роботи. Застосування цього порівняння мало підкреслювати такий власне характер занять політиків. Використання постаті проститутки у контексті розмов про політику мало також інший зміст. Проституція – це вдавання кохання, вдавання почуттів заради грошей. Цей аспект також стосувався локальних уявлень про політиків, які декларували бажання діяльності для спільного добра, а під прикриттям гарних слів мали намір тільки збагачувати себе та власну родину. Тому формулювання “політика – то проститутка” здавалося новотаргським співрозмовникам адекватним.

Багато порівнянь та тверджень наших інформаторів здавалися нам дивними та незрозумілими. Віднесення їх до категорії народної культури зробило зрозумілими багато нарікань та злості, образ та вульгарних окриків. Факт, що знання про селянську культуру виявилися точкою відліку, яка зробила можливою глибшу інтерпретацію матеріалів, піддає тезу, що описаний спосіб мислення є спадком часів соціалізму. Сучасні сільські уявлення про владу виводяться із значно давніших категорій. Часи соціалізму (у Польщі в 1945-89 рр.) тільки зміцнили цей традиційний спосіб мислення.

Наводячи аргументи на захист цієї тези, слід згадати, що післявоєнне п’ятдесятиліття – це час обмеженого доступу суспільства до прийняття рішень про спільні справи, доступного тільки для вузької групи, званої у Польщі номенклатурою, яка складалася виключно із членів комуністичної партії і незначної кількості членів солідарних з нею партій (Co nam zostało... 1991). Відстор-

нення суспільства від спільного прийняття рішень про справи держави зробило можливим збереження народних уявлень про владу. Вони не були сконструйованими в часи соціалізму, а тільки підсиленими, звичайно, з певними змінами. Тому вважаю, що термін “ментальність постселянська” є більш адекватним для опису характеризуваного мною мислення, ніж термін “ментальність постсоціалістична” чи “посткомуністична”.

Бібліографія:

Benedyktowicz Z. Portrety obcego. Od stereotypu do symbolu.– Kraków, 2000.

Buchowski M. The Specter of Orientalism in Europe: From Exotic Other to Stigmatized Brother // *Anthropological Quarterly*.– Vol. 73.– Nr 3 (Summer 2006).– P. 463-482.

Co nam zostało z tych lat? / Red. Mirosława Marody.– Londyn: Aneks 1991.

Dobrowolski K. Studia nad życiem społecznym i kulturą.– Wrocław; Warszawa; Kraków, 1966.

Geertz C. Local Knowledge.– USA: Basic Books, 1983.

Geertz C. Studies in Peasant Life: Community and Society // *Biennial Review of Anthropology*.– 1961.– Vol. 2.

Herzfeld M. Anthropology. Theoretical Practice in Culture and Society Malden; Oxford; Melbourne: Blackwell, 2001.

Postsocialism. Ideals, Ideologies and Practices in Eurasia / Ed. Ch. Hann.– London; New York: Routledge, 2002.

Redfield R. Peasant Society and Culture, An Anthropological Approach to Civilization.– Chicago, 1956.

Said E. Orientalism.– New York: Pantheon Books, 1978.

Stomma L. Antropologia kultury wsi polskiej XIX w.– Warszawa: PAX 1986.

The Polish Peasant in Europe and America / Ed. Wiliam I. Thomas, Florian Znaniecki.– New York: Dover Publications, 1958.

Todorova M. Imaging the Balkans.– Oxford: Oxford University Press, 1997.

Переклад з польської